DOI: 10.47745/ERJOG.2026.03.08

SZABÓ KRISZTA

Az erkölcs és büntetőjog kapcsolata: a fiatalkorúak büntethetőségének erkölcsi alapjai

The Relationship between Morality and Criminal Law: The Moral Foundations of the Criminal Liability of Juveniles

Abstract: The study examines one of the most fundamental questions in legal philosophy and legal theory: the relationship between law and morality, with particular emphasis on the field of criminal law. By exploring the perspectives of legal positivism and natural law theory, it provides a clear understanding of this evolving relationship as well as the contrasting views of legal philosophers. A central objective of the research is to address the question of how legal and moral responsibility are interconnected and to what extent criminal liability may be grounded in moral considerations. The study is based on doctrinal legal analysis and jurisprudential inquiry, aiming to examine the accountability of juveniles and the concept of free will through a legal-philosophical exploration of the relationship between (criminal) law and morality.

Keywords: ethics, criminal law, juvenile, natural law, legal positivism

Összefoglaló: A tanulmány a jogfilozófia és jogelmélet egyik legalapvetőbb kérdését, a jog és erkölcs kapcsolatát vizsgálja, különös figyelmet fordítva a büntetőjog területére. A jogpozitivizmus és természetjog nézetein keresztül világos képet kaphatunk e változó viszonyrendszerről, illetve az egymással ellentétes nézeteket valló jogfilozófusok álláspontjáról. A kutatásban kiemelt szerep jut annak a kérdésnek a megválaszolásának, hogy milyen módon kapcsolódik egymáshoz a jogi és az erkölcsi felelősség, illetve hogy a büntetőjogi felelősség milyen mértékben alapozhat erkölcsi megfontolásokra. A vizsgálat jogdogmatikai és jogelméleti elemzésekre alapul, amelyeknek célja a fiatalkorúak felelősségre vonhatóságának elemzése és a szabad akarat kérdésének megítélése a (büntető)jog és erkölcs viszonyának jogfilozófiai feltárásán keresztül.

Kulcsszavak: erkölcs, büntetőjog, fiatalkorúak, természetjog, jogpozitivizmus

1. Bevezetés

A jog és erkölcs kapcsolata egy örök érvényű kérdés, hiszen a jogelmélet egyik legvitatottabb és legárnyaltabb problémája, amelynek komplexitása mélyre kiterjed. A szakirodalomban gyakran felmerülő dilemma az etikai szabályok kapcsolódásának mértéke és milyensége a társadalmi viszonyokat leíró normatív szabályokkal szemben. Az elmúlt évszázadok során a viszonyrendszer leírására és megértésére több elmélet és szemlélet is született. Ezeknek a nézeteknek a képviselői gyakran markánsan eltérő, akár egymással élesen ellentétes álláspontokat képviseltek.

A jog területén belül indokolt külön elhatárolni és elemezni a büntetőjog és erkölcs viszonyát egymással. A büntetőjogi felelősségre vonás hagyományosan nem csupán jogi, hanem erkölcsi megfontolásokon is alapul. A legtöbb bűncselekmény mögöttes tartalmában felfedezhető valamely etikai vonatkozás, hiszen gyakran nemcsak a védett érték kerül megsértésre, hanem vele együtt erkölcsi normák is érintettek lehetnek. Ebből fakadóan a büntetőjog gyakran az erkölcsi értékek védelmének egyik eszközeként is értelmezhetővé válik. Ezeken túlmenően, külön figyelmet érdemes fordítani a felelősség témájára, illetve a szorosan kapcsolódó szabad akarat és szándék körüli anomáliákra is, amelyek további megválaszolandó kérdéseket vetnek fel. A fiatalkorúak büntethetősége kapcsán ugyanis nem csupán az merül fel, hogy egy adott magatartás sérti-e a büntetőjogi normákat, hanem az is, hogy az elkövető rendelkezik-e olyan szándékkal és szabad akarattal, amely megalapozza akár erkölcsi vonatkozásban is a felelősségre vonást.

2. A jog és erkölcs kapcsolata: jogpozitivizmus és természetjog

A társadalmi működés kiegyensúlyozott fenntartásához szükség van normákra, amelyeknek betartása és követése teszi lehetővé a békés együttélést és a fejlődést. A szabályok kapcsán kizárólagosan nem a jog területe válik érintetté, hanem a vallás és az erkölcs is kiemelt szerepeket töltenek be. Több közös vonás és metszéspont fedezhető fel jog és erkölcs között, annak ellenére, hogy számos aspektusban eltérően rendelkeznek. Alapjaiban egymástól két különálló szabályrendszerként kategorizálhatóak. Mindkettőnek megvan a saját érték- és normarendszere, hatásköre, funkciója és eszközrendszere, ugyanakkor a céljaik közösek. A lényeges különbségeket nem a tartalmukban lehet fellelni, hanem ezen szabályok kikényszeríthetőségében, illetve a normakövető magatartások biztosításának módjában.[1] A két normarendszer közötti ellentét kiélesedésére a leggyakrabban akkor kerülhet sor, amikor a jogrendszer egy szélsőséges értékrendből építkezik, és a jog ennek alapján kerül alkalmazásra. A történelem során ilyen helyzetekre adott példát a nemzetiszocialista rendszer, amelyben a jog és erkölcs nézetei jelentősen elhatárolódtak egymástól.

1 Miskolczi Bodnár, 2015, 33.

A jog és erkölcs kapcsolata évszázadokon keresztül vita tárgyát képezte, amelynek során a kor gondolkodói ellentétes álláspontokat alakítottak ki. Ennek lenyomatára született meg a jogfilozófia két alapvető irányzata: a jogpozitivizmus és a természetjog. A két irányzat egyaránt abból indul ki, hogy a jog nélkülözhetetlen a társadalmi rend, a békés együttélés és a konfliktusok rendezése szempontjából, de eltérően válaszolja meg, hogy mitől érvényes egy jogszabály. A természetjog és jogpozitivizmus körforgásának kifejezésére az egyik legmeghatározóbb fordulópont a nürnbergi perek időszaka.[2] A korszak jogelméleti következményeinek vizsgálata előtt indokolt röviden ismertetni a két említett jogelméleti irányzat jog és erkölcs viszonyára vonatkozó alapvető tételeit.

A jogi pozitivizmus középpontjában a pozitív jog áll, amely a jogi nyelvben a megállapított és rögzített jogi szabályokra utal. Ebből a jellegből adódóan az ilyen jog készen áll arra, hogy érvényesítsék, ugyanakkor a többnyire jogalkotó által meghatározottságából fakadóan, emberek valamilyen csoportja által akart jogról van szó.[3] A jogpozitivizmus jogelmélete két alapvető gondolatot tartalmaz. Az első alapján a jog az empirikus tények egyik fajtája. A második szerint a jogot meg kell különböztetni az erkölcstől, és kifejezetten nem szabad összekeverni a fennálló jogot azzal a joggal, amelyet szeretnénk, ha fennállna.[4] A pozitivista gondolkodás első kiemelkedő alakjai között tudhatjuk Jeremy Bentham és John Austin jogfilozófusokat. Sajátos meglátásaik alapján a jogot kényszerítő parancsok együtteseként határozták meg, ugyanakkor nézeteik alapján lehetséges a helytálló erkölcsi elvek azonosítása, amelyek később majd képesek lesznek megalapozni a jogintézmények indokolt kritikáját és reformját.[5] Bentham elméletének középpontjában a haszonelvűség (utilitarizmus) állt. E felfogás alapja az a gondolat, hogy az emberi cselekvések, valamint a társadalmi, jogi és politikai intézmények helyessége elsősorban azon múlik, milyen mértékben szolgálják az egyének jólétét és érdekeit. A helyes magatartás irányvonala alapján az a követendő, ami *„a legtöbb ember számára a legtöbb jót, vagyis legnagyobb boldogságot okozza”*,[6] amely elv a törvényhozás alapelveként is szolgálhat.[7] Úgy vélte, hogy a jogi szankció egy olyan eszköz, amellyel lehetséges a mesterséges öröm és fájdalom szétosztása.

John Austin felfogásában a törvény fogalmának[8] tisztázásakor különbséget kell tenni a pozitív jog és a pozitív erkölcs között. A pozitív jogi normák a politikai szuveréntől származnak, és az állam kényszerítő ereje biztosítja érvényesülésüket. Ezzel szemben a pozitív erkölcsi normák nem az államtól erednek, hanem a társadalom különböző szereplői – például szülők, tanárok vagy közösségek – alakítják ki és érvényesítik azokat. Austin tehát elválasztja egymástól a jogot és az erkölcsöt: a jog érvényessége nem erkölcsi tartalmától, hanem attól függ, hogy a szuverén hatalom alkotta-e meg.

2 Papp, 2020, 290.
3 Takács, 2010, 2.
4 Lyons, 2004, 29.
5 Lyons, 2004, 29.
6 Angolul: *the greatest happiness for the greatest number.*
7 Takács, 2010, 32.
8 Az ő definíciója alapján a törvény olyan szabály, amelyet egy eszes lény irányítása céljából egy másik eszes lény fektet le, akinek az előbbi felett hatalma van.

Az erkölcsi szabályok és a jogi normák egyaránt irányíthatják az emberi magatartást, azonban eltérő forrásból származnak és eltérő módon érvényesülnek.

Bentham és Austin után Herbert Hart is a jogpozitivisták táborát erősítette. Az ő felfogásában ezen jogelméleti irányzatnak három doktrínai alapvetése van: a) a tisztán fogalmi analízis értékének támogatása, b) a jog imperatív felfogása, c) a jog és erkölcs szétválasztásának igénye.[9] Az imperatív jelleggel, vagyis azzal a gondolattal, hogy a jogszabály mindig valakinek a parancsa, Hart maga sem értett teljesen egyet. A szeparabilitási tételében (*separation thesis*) arra törekedett, hogy alátámassza a jog és erkölcs szétválasztását, ugyanakkor ennek megdönthető jelleget tulajdonított. Tézise alapján a jogi normák jogi jellegének nem előfeltétele az erkölcsi normákkal való összhang.

A tételes jog kritikájaként, vagyis rendszerint a pozitivizmus megkérdőjelezéseként jelenik meg a természetjog. Kritikanormatív jellege onnan ered, hogy az ember alkotta jog kapcsán merül fel.[10] Az irányzat gondolatiságának középpontjában az áll, hogy a jog az ember természetéből eredeztethető, és ezért az embert a természeténél fogva illeti meg. A természetjogászok körében igazi jogként definiálható, mert *„a természet igazságára épül, melynek igazsága – az egyes elméletektől függően – lehet teológiailag, metafizikailag, ontológiailag, vagy éppen természettudományosan-biológiailag megalapozott”*.[11] Következésképpen tehát az a tételes jog, amely ezzel a *„természet igazságára épülő joggal”* szemben fejt ki hatást, nem minősül helyesnek, hiszen az ember természetével ellentétes.

Az újkori természetjog kiemelkedő képviselője Hugo Grotius volt, aki az önfenntartás elvét mint alapvető erkölcsi jogot emelte ki, amelyből a többi jog származtatható.[12] John Locke filozófiája is említésre méltó, ő szakított azzal a középkori felfogással, amely a természeti törvényt veleszületett erkölcsi tudásként értelmezte. Szerinte az egyetemes erkölcsi normák nem eleve adottak, hanem az emberi tapasztalat, az értelem és az önreflexió segítségével ismerhetők fel és igazolhatók.[13] Vele ellentétes álláspontot képviselve, Hart szerint a természetes jog alapgondolata az, hogy léteznek olyan erkölcsi jogok, amelyek az egyént önmagukban megilletik, függetlenül attól, hogy azokat a jogrend vagy a társadalom elismeri-e.[14]

A már említett nürnbergi pereknél csúcsosodott ki a pozitivista jog kritikája, amelynek kiemelkedő bírálója, Gustav Radbruch szerint *„a törvény az törvény”* formula kiszolgáltatta a jogászokat annak a hatalomnak, amely magát a jogot alkotta. Szerinte az igazságszolgáltatás előfeltételei a törvényesség, törekvés az igazságosságra és a jogbiztonság.[15] A jogbiztonság és az igazságosság elve közötti összeütközés feloldására törekszik a Radbruch-formula, amely három követelményt foglal magában: 1. a pozitív jogot akkor is alkalmazni kell, ha az igazságtalan vagy célszerűtlen, 2. az elviselhetetlenül

9 Bodig, 1999, 15.
10 Frivaldszky, 2001, 2.
11 Frivaldszky, 2001, 2.
12 Farkas, 2021.
13 Farkas, 2021.
14 Lyons, 2004, 30.
15 Radbruch, 1998, 187.

igazságtalan törvénynek meg kell hajolnia az igazságosság előtt, 3. az a törvény, amelyik még csak nem is törekszik az igazságosságra, elveszíti a jogi jellegét.[16] Ez a korszak jelképe annak, hogy a formálisan érvényes jogszabályok is lehetnek rendkívül igazságtalanok. A természetjogi szemlélet szerint az ilyen normák elveszítik jogi legitimációjukat, ezért nem érdemlik meg a jog vagy törvény elnevezést.

A pozitivista szemlélettel szemben elhelyezkedő természetjog egyik nagy kritikusa Bentham volt, aki szerint a jogok, illetve jogosultságok kizárólag a törvények termékei, nincsenek jogok törvények nélkül, és nincsenek a törvények előtt létező jogok.[17] Természetesen Austin is fogalmazott meg kritikát, amely alapján a természetjog a pozitív jog mércéje lehet. Ez alapján, ha a pozitív jog és természetjog összeütközésére kerülne sor, az egyén nem mentesülne az előbbi következményeitől, ha az utóbbit tartaná kötelességének betartani. Álláspontja szerint egy törvény jogi érvényessége független annak erkölcsi tartalmától. Ezt azzal indokolta, hogy a bíróságok a gyakorlatban az érvényesen megalkotott jogszabályokat alkalmazzák akkor is, ha azok igazságtalannak vagy erkölcsileg kifogásolhatónak tekinthetők. Következésképpen a természetjogra vagy erkölcsi megfontolásokra önmagukban nem lehet sikeresen jogi igényt alapítani, mivel a bírósági döntések alapját a pozitív jog képezi.[18]

Az az elterjedtté vált szemlélet, amely alapján nem igazságszolgáltatás, hanem jogszolgáltatás történik, magába foglalja annak a gondolatiságát, hogy a jog nem azonos az igazsággal. Ebben kifejezésre kerül, hogy nem minden jogi norma igazságos és erkölcsös, azonban ezekre nem a jogrendszer általános jellemzőiként kell tekinteni, hanem inkább kivételes eseteknek minősülnek. Így fontos ugyanakkor annak megállapítása is, hogy a normák döntő többsége tükrözi az erkölcsösség szabályait, azokkal megegyező irányvonalat követnek.

3. A büntetőjog és erkölcs viszonyrendszere

Az eddig tárgyaltakból világosan látszik, hogy létezik jog és erkölcs között kapcsolat, ugyanakkor ennek koronként változó jelleget tulajdonítottak. Kiindulópontként megállapítható, hogy a büntetőjog rendelkezéseinek jelentős része erkölcsi eredetű tilalmakat és parancsokat foglal magába.[19] A tanulmány ezen pontján a kérdés az, hogy a büntetőjog és erkölcs hogyan kapcsolódik egymáshoz, illetve hogy a büntetőjognak feladata-e eleget tenni az erkölcsi normáknak. Utóbbi kapcsán különösen lényeges, hogy az erkölcsi normák milyen mértékben szolgálhatnak a büntetőjogi szabályozás alapjául.

A büntetőjog erkölcsi tartalmának gyökereit a jogág kifejlődésénél kell keresni, pontosabban a közösségeket meghatározó magatartási szabályok kialakulásánál. Alapja elsősorban a vallási meggyőződéssel átitatott normákból eredeztethető, a ne lopj és ne

16 Tóth, 2017, 15.
17 Takács, 2010, 33.
18 Takács, 2010, 46.
19 Bárd, 2009, 12.

ölj közérthetően megfogalmazott parancsolatokból, amelynek köszönhetően a büntetőjog hosszú időn keresztül megőrizte erkölcsi vonatkozását.[20] Ez a felfogás egészen a XIX. századig kitartott, mindaddig, amíg nem jelent meg annak a gyakorlati kérdése, hogy a büntetőjognak van-e erkölcsi funkciója és tartalma. Itt erőteljesen helyet kapott az a gondolat, hogy a jog a szankcionálás intézménye, amellett pedig társadalmi funkciót lát el, erkölcsi értelemben megerősítve a helyes, jogkövető magatartást. Bentham felfogása szerint a büntetés önmagában ugyan fájdalmat okoz, azonban igazolható, amennyiben alkalmazásával a társadalmat nagyobb sérelemtől vagy szenvedéstől lehet megóvni.[21] Ennek megfelelően a jogalkotó feladata annak mérlegelése, hogy egy adott jogszabály és a hozzá kapcsolódó szankció összességében növeli-e a társadalmi hasznosságot. A jogalkotás során nemcsak a norma közvetlen hatásait, hanem annak esetleges kedvezőtlen következményeit is figyelembe kell venni, mivel egy rosszul megalkotott szabály akár nagyobb társadalmi károkat idézhet elő, mint amelyek megelőzésére irányul. E szemlélet jól tükrözi Bentham utilitarizmusának alapgondolatát, amely szerint a jog és különösen a büntetőjog célja a lehető legnagyobb társadalmi haszon előmozdítása. Ezzel párhuzamosan Hart a büntetés igazoló elvét azzal magyarázta meg, hogy a szankcionálással a társadalmat óvjuk meg a lehetséges sérelmektől. Következésképpen a büntetőjogi norma abban az esetben tekinthető érvényesnek, ha az egy másik személynek a védelmére szolgál, akinek akarata ellenére történt károkozás, illetve ha a norma címzettje számára fennállt a szabálykövető magatartás lehetősége.[22] Ez utóbbiból eredeztethető a visszaható hatály tilalma, majd pedig a *nullum crimen sine lege* és a *nulla poena sine lege* alapelvek.

A XX. századra egyre kritikusabb szemlélet lett a jellemző, ahol a társadalom számára megkérdőjelezendővé vált a két normarendszer kapcsolata. Miként a tágabb értelemben vett jog és erkölcs viszonyánál is megállapításra került, hogy a kettő nem minden esetben fedi egymást, úgy kifejezetten a büntetőjognál is észlelhető a szétválás. Következtetésképpen ahogyan nem minden jogi szabály igazságos, úgy minden büntetőjogi norma sem erkölcsös. Egyes nézetek alapján a büntetőjog megfeleltethető az etikai minimumnak, vagyis azon alapvető normák összességének, amelyek elengedhetetlenek a civilizált társadalmi együttélés fenntartásához. E felfogás szerint a morális kötelezettségeknek csupán egy része nyer jogi elismerést és válik kikényszeríthetővé, miközben a jog elsősorban a külső magatartás tanúsítását várja el, nem pedig az adott normák belső meggyőződésből fakadó elfogadását.[23] Az erkölcsi és jogi normarendszerek eltérően viszonyulnak az objektív és szubjektív elemekhez. Míg az erkölcs elsősorban az egyén belső szándékait és motivációit értékeli, addig a jog a külsőleg megnyilvánuló magatartásból indul ki, és az elkövető tudati viszonyát csupán másodlagos szempontként vizsgálja. Ennek következtében az erkölcsi megítélés olyan szándékokra is kiterjedhet, amelyek nem öltenek cselekvési formát, míg a jogi felelősség rendszerint valamely objektíve érzékelhető magatartáshoz kapcsolódik.[24] Így tehát a lényeges

20 Csemáné Váradi, Görgényi, Gula, Horváth, Jacsó, Lévay és Sántha, 2017.
21 Takács, 2010, 33.
22 Filó, 2010, 145.
23 Nagy, 2016.
24 Artner, 2024, 54.

különbség abban is rejlik, hogy a jog csak akkor lép életbe, amikor az akarat a külvilág számára is érzékelhető formában jelenik meg, például bűncselekmény alakjában.

A jog és erkölcs kapcsolatának vizsgálata során Bibó István arra hívja fel a figyelmet, hogy az erkölcs jog fölé rendelése gyakran maga is jogi kategóriákban történik. Az erkölcs ilyenkor vagy egyfajta „legfelsőbb fellebbezési fórumként", vagy a jog számára külső korlátokat kijelölő normarendszerként jelenik meg. E felfogás kritikája szerint azonban az ilyen megközelítések túlságosan „jogászias" szemléletet tükröznek, mivel az erkölcsöt a jog fogalmi keretei között próbálják megragadni. Őt idézve: *„Hiába mondjuk, hogy az erkölcs magasabb fórum, mint a legmagasabb bíróság, hiába mondjuk, hogy a jog megsértette az erkölcs hatáskörét, abban a percben, amikor azt mondjuk, hogy az erkölcs fórum, az erkölcs hatáskör, ezzel megfosztottuk attól a közvetlenségtől és emocionális jellegtől, ami a joggal szemben az erkölcs legnagyobb erejét jelenti…"*[25]

A büntetőjog értékkiválasztást is végez, autonóm módon választja ki azokat az értékeket, amelyeket védelemre méltónak tart, amely alá tartoznak a nagy társadalmi értékek is. Irk Ferenc szerint ugyanakkor figyelembe kell venni, hogy a büntetőjog a gyakorlatban nem képes valamennyi kiemelkedő társadalmi érték teljes körű védelmére, ezért csak korlátozottan képes arra, hogy feltárja, mely értékek bírnak a legnagyobb társadalmi jelentőséggel.[26]

A magatartások értékelésében a társadalmi megítélés kifejezetten nagy hangsúlyt kap a büntetőjog esetében, annak függvényében, hogy a jog vagy az etika szűrőjén keresztül tekintenek a fennálló cselekményre. A közvélemény értékítéletében – a jogi állásponttal ellentétben – egyes bűncselekmények elkövetői (pl. fehérgalléros bűncselekmények esetében) nagyobb elfogadást kapnak. Leegyszerűsítve, míg a jog mind egy vagyon elleni, mind egy élet elleni bűncselekményt szankcionál, addig az erkölcsi szemléletet felerősítő közvélemény valószínűsíthetőleg elfogadóbb hozzáállást nyújt majd az előbbivel szemben. Az irodalomban kifejezetten megfogalmazásra került, hogy ebben a *mala in se* és a *mala prohibita* konfliktusa nyilvánul meg. Az előbbi az emberi együttélés alapvető szabályainak a megsértését jelenti, míg az utóbbi azokra a magatartásokra utal, amelyeket a hatalmon lévők saját érdekeik védelmében tilalmaznak és szankcionálnak.[27] Ezeknek okán megállapítható, hogy a bűncselekményeknek az erkölcsi megítélése nem feltétlenül követi azoknak a jogi értékelését.

Fontos kiemelni ugyanakkor azt a jelenséget is, amikor a jog szinte teljes egészében mellőzi az erkölcsi normákat. Az említett nürnbergi pereknél vált világossá, hogy annak ellenére, hogy az erkölcs nem szükségszerűen kell szerves része legyen a jognak, annak teljes mellőzése súlyos következményekkel járhat. A perek a természetjog és a jogpozitivizmus vitájának kontextusában is értelmezhetők, mivel felvetették azt a kérdést, hogy a súlyosan igazságtalan jogi normák betartása mentesít-e a felelősség alól. A döntések alapján egyértelmű, hogy a jogpozitivizmus abszolút alkalmazása, az erkölcs szétválasztása a jogtól és a „parancs az parancs" szabállyal való védekezés nem mentesíthet az emberiség ellen elkövetett tettekkel szemben. Megállapítható, hogy a jog

25 Bibó, 1986, 166.
26 Irk, 1990, 15.
27 Csemáné Váradi, Görgényi, Gula, Horváth, Jacsó, Lévay és Sántha, 2017.

önkényes hatalmi eszközzé is válhat, kifejezetten egy olyan berendezkedésben, amely azt nem az igazságosság és erkölcsösség jegyében alkalmazza.

Összességében a büntetőjog és erkölcs kapcsolatát leíró nézeteket három nagy csoportba különíthetjük el.[28] Az első alapján a jog és erkölcs tartalmilag azonosak. A második szemléletben a kettő egymástól való teljes függetlensége kerül kifejeződésre, vagyis teljes elhatárolódás valósul meg a bűncselekmény és az erkölcsi szabályszegés között. Mindkettő a szélsőséges meglátásokat tükrözi, végletességükből és tartalmukból kifolyólag egyértelműen hibásak. Következtetésképpen a kettő között elhelyezkedő, harmadik meglátás fejezi ki a legjobban a büntetőjog és erkölcs közötti viszonyrendszert. Ebben a felfogásban a két normarendszer között részleges átfedés figyelhető meg, vagyis azok nem fedik egymást teljesen, és nem is különülnek el maradéktalanul.

4. A fiatalkorúak megítélése a jog és erkölcs szabályai szerint

A fiatalkorúak jogi és erkölcsi megítélésének egyik alapvető kérdése, hogy a fejlődésben lévő személy milyen mértékben képes cselekménye következményeinek felismerésére és magatartásának ennek megfelelő alakítására. Esetükben egy összetettebb válasz feltételezhető, elsősorban az életkoruknak és az ebből fakadó adottságaiknak köszönhetően. A vizsgálat során célszerű külön elemzés tárgyává tenni a fiatalkorúak jogi és erkölcsi felelősségre vonásának kérdését, hiszen eltérő reakciókat kaphatunk a magatartások megítélésekor.

A beszámítási és belátási képesség tartalmilag egymáshoz közel álló intézmények. A közös elemek ellenére a két fogalom eltérő jelentéstartalommal rendelkezik. A beszámítási képesség két alapvető összetevőből áll. Egyrészt magában foglalja a felismerési képességet, amely lehetővé teszi az egyén számára, hogy cselekménye természetét és várható következményeit megfelelően értékelje. Másrészt magában foglalja az akarati képességet is, vagyis azt a készséget, hogy az ember felismert körülményeknek megfelelően irányítsa és alakítsa magatartását.[29] Nagy Ferenc és Tokaji Géza szerint *„beszámítási képességgel az rendelkezik, aki képes magatartása társadalomra veszélyes következményeinek felismerésére, és képes az e felismerésnek, illetve az akaratának megfelelő magatartás tanúsítására”*.[30] A belátási képesség fogalma ezzel szemben a fiatalkorúak egy bizonyos csoportjára érvényes, nemzeti szabályozástól függően (Magyarországon a 12–14 éves korosztály, Romániában viszont a 14–16 éves korcsoport). Annak megítélésére irányul, hogy az érintett személy szellemi, érzelmi és erkölcsi fejlettsége eléri-e azt a szintet, amely lehetővé teszi számára cselekménye jogellenességének és társadalomra veszélyes jellegének felismerését, valamint azt, hogy e felismerésnek megfelelően cselekedjen.[31]

28 Nagy, 2016.
29 Domokos és Cservák, 2017, 39.
30 Gáspár, 2017, 5.
31 Gáspár, 2017, 5.

A büntetőjogi felelősség megállapításakor a nagykorú elkövetők esetében a jog abból indul ki, hogy az elkövető rendelkezik a szükséges beszámítási képességgel, vagyis a cselekmény elkövetésének pillanatában képes volt felismerni magatartása jelentőségét és annak lehetséges következményeit. Ezzel szemben, a fiatalkorúak esetében a belátási képesség megléte nem tekinthető minden esetben adottnak, ezért annak vizsgálata különös jelentőséggel bír. A megfelelő különbségtétel és helyes eljárás érdekében a jogrendszer a fiatalkorú elkövetők esetére eltérő és sajátos szabályozási rendszert alakított ki. Ennek következtében a büntetőjogi felelősségre vonás egy meghatározott életkor alatt nem alkalmazható, illetve egyes korcsoportok körében a belátási képesség meglétének bizonyítása szükségessé válik. Az államok és jogrendszereik saját büntetőpolitikájuk és meglátásuk szerint állítják fel ezeket a korhatári küszöböket.

A fiatalkorúak büntetőjogi megítélése nem csupán dogmatikai, hanem jogelméleti kérdéseket is felvethet, elsősorban a szabad akarat és szándék kapcsán. Az a fiatalkorú, aki bűncselekményt követ el, erkölcsi szempontból is elítélendő-e? A felvetés központi gondolata, hogy a fejlődésben lévő fiatalkorú esetében a szabad akarat és szándék megléte önmagában elegendő-e a felelősség erkölcsi igazolásához, vagy az életkorból és az éretlenségből fakadó sajátosságok az eltérő megítélését teszik szükségessé. Általánosságban feltételezhető a szabad akarat megléte, vagyis az egyén rendelkezik a választás lehetőségével. Ehhez kapcsolódóan Bibó István felvázolta az akaratszabadság eszméjét, amelynek alapján az ember mindig szabadon választhat Jó és Rossz között, döntéseiért azonban mindig felelős.[32]

A szabad akarat és felelősség alapjait a determinizmus és indeterminizmus filozófiai tanaiban találjuk meg, amelyeknek hatása van a büntetőjogi felfogásra is. A determinizmus alapján nem rendelkezünk a szabad választás lehetőségével, ugyanis predesztinálva vagyunk tetteinkben. E filozófiai irányzat szerint az egyén cselekedeteit biológiai adottságai, pszichológiai jellemzői és társadalmi környezete együttesen határozzák meg, így egy adott helyzetben valójában csak egyetlen cselekvési lehetőséggel rendelkezik.[33] Ez hatással van a büntetőjogi gondolkodásra is, hiszen ezen szemlélet alapján a bűnelkövetői magatartás az egyén akaratától független, tehát klasszikus értelemben nem rendelkezik önálló felelősséggel. Annak ellenére, hogy az egyéni felelősség megállapítása ily módon lehetetlen, a beavatkozás és a felelősségre vonás igénye és szükségessége továbbra is fennáll, hiszen a társadalmat meg kell védeni a veszélyesnek ítélt személyektől.[34] A determinizmussal szemben álló indeterminista felfogás abból indul ki, hogy az egyén választhat jó és rossz között, ugyanis szabad akarattal rendelkezik, amelyre nézve kényszerítő okok nem léteznek.[35] Az ember nem csupán külső és belső tényezők alapján meghatározott lény, hanem autonóm döntési lehetősége van. Büntetőjogi aspektusból vizsgálva az egyén választhat a jogkövető és jogellenes magatartás között a bűncselekmény elkövetésének pillanatáig. Következésképpen aki a jogellenes magatartás mellett foglal állást, az felelősséggel tartozik egyéni tettéért, és vele szemben a tettel és körülményekkel arányos szankció alkalmazható.

32 H. Szilágyi, 2013, 171–178.
33 Szakáts, 1962, 4.
34 Domokos és Cservák, 2017, 39.
35 Sipos, 2011, 288.

Balogh Jenő álláspontja szerint a korai büntetőjogi gondolkodás az emberi magatartást alapvetően a szabad akarat megnyilvánulásának tekintette. E felfogás alapján a bűncselekmény elkövetése tudatos és szabad választás eredménye volt, amely során az egyén a jogkövető magatartás helyett a normasértést választotta.[36] A bűnelkövetést ezért elsősorban a rossz iránti hajlandóság megnyilvánulásaként értelmezték, miközben az elkövető személyes és társadalmi körülményeinek csak másodlagos jelentőséget tulajdonítottak. A XX. század elejére azonban egyre inkább teret nyert az a szemlélet, amely szerint a bűncselekmény elkövetésére irányuló döntést számos külső és belső tényező befolyásolja. Ennek megfelelően a büntetőjogi gondolkodásban fokozatosan megjelent az a felismerés, hogy az emberi magatartás nem kizárólag a korlátlan szabad akarat következménye, hanem különböző társadalmi, környezeti és egyéni hatások eredőjeként alakul ki.[37] Álláspontom szerint a két filozófiai irányzat közötti út talán az, amely a leginkább fedi a valóságot, hiszen ahogyan nem vagyunk predesztinálva sem, úgy véleményem szerint korlátlan és határtalan szabad akarattal sem rendelkezünk.

A büntetőjogi felelősségre vonás intézményének jól kijelölt határai vannak. A jogszabályban meghatározott feltételek teljesülésének esetében a jogalkalmazó előtt világos, hogy mely elkövetőket lehet a rendelkezések alapján eljárás alá vonni. A fiatalkorú elkövetők körében ezek a kritériumok tovább bővülnek, ugyanis kiemelt figyelmet kap a szellemi, érzelmi és erkölcsi fejlettségük. Az ő vonatkozásukban a jogalkotó és a jogalkalmazó egyaránt figyelembe veszi az életkorból fakadó sajátosságokat, és ezekre tekintettel hozza meg a rájuk vonatkozó döntéseket. Fontos azt is kiemelni, hogy az erkölcsi normákat súlyosan sértő cselekmények esetében a társadalom, illetve annak reakciója milyen mértékben tudja befolyásolni a jogalkotót. Az egyes jogi döntésekre és ítéletekre adott heves reakciók mögött gyakran erkölcsi felháborodás húzódik meg.[38] Ugyanakkor azt is fontos megállapítani, hogy a büntetőjogi válaszok nem minden esetben elégítik ki a társadalom igazságérzetét, ezért az erkölcsi felelősségre vonás igénye továbbra is fennmaradhat.

Az erkölcsi felelősségre vonás megítélésénél egy rövid kitekintés erejéig érdemes a hagyományos kereszténységi felfogást is kiemelni. Ennek alapján a bűn akkor következik be, amikor az egyén tudatos és szabad akarattal száll szembe Isten akaratával. *„A bűnök erkölcsi megítélése azok súlyossága szerint történik, amit a szándékból és tárgyából lehet leméri."*[39] Ennek alapján a fiatalkorú is követhet el erkölcsi értelemben vett bűnt, amennyiben cselekményét tudatos és szabad akarattal vitte véghez. A bűn erkölcsi súlyosságának megítélésekor kiemelt jelentősége van a valódi szándéknak és a cselekmény tárgyának. Az életkorból fakadó sajátosságok ugyan nem kerülnek kifejezett említésre, azonban közvetetten befolyásolhatják a cselekmény erkölcsi megítélését, különösen az elkövető tudatosságának és szándékának az értékelése során.

36 Filó és Nemes, 2016, 13.
37 Filó és Nemes, 2016, 13.
38 Jó példa erre a romániai csenei gyilkosság ügye, amelyben három fiatalkorú követett el emberölést 15 éves társuk ellen. A jelentős társadalmi felháborodást az váltotta ki, hogy az egyik elkövető életkora – mindössze 13 éves volt – miatt nem volt büntetőeljárás alá vonható, illetve előzetes letartóztatására sem kerülhetett sor. Az eset nyomán felerősödtek azok a törekvések, amelyek a büntetőjogi felelősség alsó korhatárának csökkentését szorgalmazták.
39 Artner, 2024, 55.

Az erkölcsi megítélés esetében a fiatalkorúak helyzete vitatott. A közösség vagy a tágabb értelemben vett társadalom által elfogadott erkölcsi normák megsértése utáni felelősségre vonás alól ők sem mentesülhetnek. Míg a büntetőjog konkrét és világos keretrendszerbe foglalja a nagykorúak és fiatalkorúak esetét, addig az erkölcsi normarendszer nem kifejezetten tesz határozott különbséget a két korcsoport között.

A büntetőjogi felelősségre vonás nem csupán az erkölcsi rosszallás kifejezését szolgálja, hanem fontos társadalmi funkciót is betölt: elősegíti a jogrend védelmét, a társadalmi együttélés szabályainak érvényesülését, valamint a megsértett társadalmi rend helyreállítását. Ugyanakkor, álláspontom szerint, a jog a fiatalkorúak megítélésében árnyaltabban rendelkezik, továbblép a szabad akarat és döntési képesség rendszerén, olyan személyi tényezőket vezetve be, amelyek elősegítik a helyes döntéshozatalt. Az erkölcsi normarendszer ezzel szemben kevésbé részletes, sokkal inkább intuitív és cselekményszempontú keretben fogalmaz meg álláspontot. A hangsúly a szabad akarat és döntés köré épül, függetlenül attól, hogy milyen tulajdonságokkal rendelkező egyén az, aki választ jó és rossz között.

5. Zárógondolatok

A tanulmány központi témája a (büntető)jog és az erkölcs közötti kapcsolat, valamint annak vizsgálata, hogy ez a kapcsolat miként tükröződik a fiatalkorúak megítélésében. A jogpozitivizmus és a természetjog évszázados körforgása ábrázolja, hogy minden kor aktuális és megválaszolandó kérdésnek tartotta a kettő közötti viszony elemzését. Megállapításra került, hogy a jog és erkölcs nem azonos normarendszerek, több pontban is metszik egymást, de teljes átfedés nem valósul meg közöttük. A büntetőjog gyakran visszanyúl az erkölcsi értékekhez, szabályaiban és a védett értékekben egyaránt gyakran megmutatkozik az erkölcsi vetület, ugyanakkor ez nem törvényszerűen van jelen. Önálló szabályozási logikával és intézményrendszerrel rendelkezik, elsősorban a társadalom védelmének érdekében.

A természetjogi és jogpozitivista felfogások közötti vita rámutatott arra, hogy a jog erkölcsi alapjainak teljes figyelmen kívül hagyása súlyos igazságtalanságokhoz vezethet, ugyanakkor az erkölcs önmagában nem képes a jog helyettesítésére. Míg az erkölcsi megítélés gyakran a cselekmény súlyosságából indul ki, addig a jog figyelemmel van az elkövető életkorára, személyiségének fejlettségére és belátási képességére is. A szabad akarat, a determinizmus és az indeterminizmus körüli viták egyaránt azt mutatják, hogy a felelősség megállapítása nem kizárólag a cselekmény objektív tényén alapul, hanem az elkövető személyéhez kapcsolódó körülmények vizsgálatát is szükségessé teszi.

A fiatalkorúakkal kapcsolatban a megítélés mindig is érzékeny területe lesz a jognak és az erkölcsnek is. A fejlődésben lévő személyiség, valamint a belátási képesség eltérő szintje miatt a fiatalkorúak felelőssége nem azonosítható automatikusan a felnőttek felelősségével. Ebből következően a velük szemben alkalmazott jogkövetkezmények elsődleges célja nem a megtorlás, hanem a nevelés, a társadalomba való

visszailleszkedés elősegítése és a jövőbeni jogkövető magatartás kialakítása kell legyen. A jog és erkölcs kapcsolatának vizsgálata így végső soron arra mutat rá, hogy a fiatalkorúak büntetőjogi felelősségének megítélése csak a két normarendszer együttes figyelembevételével érthető meg, és ennek alapján érdemes kiválasztani a velük szemben alkalmazandó szankciót vagy intézkedést.

Irodalomjegyzék

Artner, P. (2024) 'A szíveket és veséket vizsgáló Isten: A jogi büntethetőséget módosító körülmények az erkölcsi felróhatóság fényében' in Komáromi, L. Szabó, P. Birher, N. M. Cserey, Gy. és Puskás, A. (szerk.) *Munus et dilectio: Ünnepi kötet Kuminetz Géza 65. születésnapja alkalmából.* Budapest: Pázmány Press, 53–73.

Bárd, K. (2009) 'Erkölcs és büntető igazságszolgáltatás – a hallgatás joga' in Holé, K. Kabódi, Cs. és Mohácsi, B. (szerk.) *Dolgozatok Erdei Tanár Úrnak*. Budapest: ELTE Állam- és Jogtudományi Kar, 12–26.

Bibó, I. (1986) 'Etika és büntetőjog' in Bibó, I. (szerk.) *Válogatott Tanulmányok,* I. Budapest: Magvető, 161–182.

Bodig, M. (1999) *Az elméletalkotás és a megismerés problémája a kortárs jogelméletben: Hart és Dworkin jogelméletének tapasztalatai*. PhD-értekezés, Miskolc.

Csemáné Váradi, E. Görgényi, I. Gula, J. Horváth, T. Jacsó, J. Lévay, M. és Sántha, F. (2017) *Magyar büntetőjog – általános rész*. Budapest: Wolters Kluwer. https://doi.org/10.55413/9789632956282

Domokos, A. Cservák, Cs. (2017) 'A büntetőjogi és politikai felelősség keveredése, avagy a büntetőjogi felelősség diszfunkcionális alkotmányjogi felülbírálata', *Jogelméleti Szemle*, 2017/1, 36–48. [Online]. Elérhető: https://doi.org/10.59558/jesz.2017.1

Filó, M. (2010) 'Radbruch naivitása. Herbert L. A. Hart a visszaható hatály tilalmáról', *Világosság*, 51, 143–156.

Filó, M. és Nemes, A. (2016) 'Determinizmus és indeterminizmus Balogh Jenő munkásságában', *Jogtörténeti Szemle*, 1, 9–16.

Frivaldszky, J. (2001) *Természetjog. Eszmetörténet*. Budapest: Szent István Társulat.

Gáspár, Sz. (2017) *Dilemmák a büntetőjogi belátási képesség fogalma körül*. Kecskemét: Jogi Fórum.

H. Szilágyi, I. (2013) 'Etika, erkölcs és jog Bibó István bölcseletében', *Világosság*, 171–178.

Irk, F. (1990) 'Az erkölcs és büntetőjog elméleti kérdései in Gödöny, J. (szerk.) *Kriminológiai és Kriminalisztikai Tanulmányok XXVII*. Budapest: OKRI, 7–62.

Lyons, D. (2004) 'Founders and Foundations of Legal Positivism' in Szabó, M. (ford.) *82 Michigan Law Review (1984)*. Miskolc: Bíbor Kiadó, 722–739.

Miskolczi Bodnár, P. (2015) 'Az erkölcs és jog szoros kapcsolata' *Polgári Szemle: Gazdasági és Társadalmi Folyóirat*, 11/4–6, 27–33.

Nagy, F. (2016) *Régi és új tendenciák a büntetőjogban és a büntetőjog-tudományban*. Budapest: Akadémiai Kiadó. [Online]. Elérhető: https://doi.org/10.1556/9789630598606

Papp, P. (2020) 'A nürnbergi per a jog és az erkölcs hálójában' in Bihari, E. Molnár, D. és Szikszai-Németh, K. (szerk.) *Tavaszi Szél 2019 Konferencia = Spring Wind 2019: Konferenciakötet I.* Budapest: Doktoranduszok Országos Szövetsége, 287–298.

Radbruch, G. (1998) 'Törvényes jogtalanság és törvényfeletti jog' in Varga, Cs. (szerk.) *Jog és filozófia. Antológia a század első felének kontinentális jogi gondolkodása köréből*. Budapest: Osiris, 187–194.

Sipos, F. (2011) 'Determinizmus-indeterminizmus-predestináció' *Jogelméleti Szemle*, 2, 288–303. [Online]. Elérhető: https://doi.org/10.59558/jesz.2011.2

Szakáts, K. (1962) 'Determinizmus az akaratban' *Acta Universitatis Szegediensis de Attila József nominatae: acta iuvenum: sectio juridica et politica*, 2, 1–42.

Takács, P. (2010) *John Austin és a klasszikus analitikus iskola jogelmélete*. Budapest: ELTE Állam- és Jogtudományi Kar.

Tóth, N. (2017) 'Természetjog és büntetőjog: Gustav Radbruch munkássága', *Magyar Rendészet,* 2. 13–25.